

Historický vývoj kláštora milosrdných bratov v Spišskom Podhradí

ŠTEFAN LENČIŠ

Územie Spiša bolo bohaté na prítomnosť mnišských rádov, ktorých najväčší rozmach zakladania bol v 13. a 14. storočí. Hlboké stopy tu v starostlivosti o chudobných, chorých, prenasledovaných zanechala Hospitálska rehoľa sv. Jána z Boha – milosrdní bratia. Ponor do archívov a zachovaných svedectiev odhaľuje veľa cenného z ich služby a činnosti, načo by sa nemalo zabudnúť.

Mestečko Spišské Podhradie (nemecky *Kirchdrauf*, maďarsky *Szepesváralja*, poľsky *Spiskie Podgrodzie*) leží v severovýchodnej časti Hornádskej kotliny na južných svahoch Levočských hôr. Patrí do okresu Levoča v Prešovskom kraji. Pôvodne patrilo do Spišskej župy, ktorá sa rozkladala prevažne v severovýchodnej časti dnešného Slovenska. Prvýkrát sa písomne spomína v roku 1174 v súvislosti s kostolom, ktorý bol zasvätený Panne Márii. Z juhovýchodnej strany je chránené Spišským hradom, ktorý sa už v 12. storočí stal vojenským, administratívnym a súdnym centrom Spiša. Na západnej strane sa nachádza Spišská Kapitula, kde koncom 12. storočia bolo založené prepošstvo patriace do Ostrihomskej diecézy. V roku 1776 bolo erigované Spišské biskupstvo a prepoštský kostol sa stal katedrálou. Biskupovi pri spravovaní diecézy pomáhala desať kanonikov. Rehoľa jezuitov si tu v roku 1648 založila gymnázium a v roku 1815 tu zriadili aj kňazský seminár. Pre prípravu učiteľov spišský biskup Ján Pyrker založil v roku 1819 učiteľský ústav.

Mestečko odovzdali na 360 rokov do zálohy poľským kráľom. V ňom sa v druhej polovici 17. storočia usadili milosrdní bratia, na začiatku 19. storočia evanjelici a v druhej polovici toho istého storočia aj židovskí obyvatelia.

Spišské Podhradie

Významnú dejinnú pozíciu a zároveň úlohu na Spiši mala Katolícka cirkev, ktorá výrazne vstupovala aj do celého spoločenského, kultúrneho a hospodárskeho života. Dôležitú úlohu tu zohrávali náboženské bratstvá, cirkevné školy a činnosť kláštorov. Zakladanie kláštorov v stredoveku bolo spojené aj so zriaďovaním kláštorných škôl, tretích rádov, útulkov, špitálov a pod. **Bola to práve cirkev, ktorá najcitlivejšie vnímala potreby ľudí. Prostredníctvom svojich kňazov a rehoľníkov rozvíjala kultúru, umožňovala vzdelávanie, venovala sa službe chudobným a chorým. Jednou z konkrétnych foriem**

charitatívnej pomoci bola aj ošetrovateľská starostlivosť o chorých, ktorá sa prejavila zakladaním špitálov a chudobincov (xenodochium). Územie Spiša bolo bohaté na prítomnosť mníšskych rádov, ktorých najväčší rozmach zakladania bol v 13. a 14. storočí.¹ Ich charitatívny rozmer nemožno spochybňovať. Z mnohých treba osobitne spomenúť: cistercitov v Spišskom Štvrtku, benediktínov v Štôle, kartuziánov na Skale útočiska nad Letanovcami, Červenom kláštore, Lechnici a Levoči, božohrobcov v Lendaku, antonitov v Dravciach, či augustiniánov v Spišskom Podhradí.

Do charitatívnej činnosti vstupovali okrem Cirkvi aj mestá, ktoré zakladali rôzne špitály a xenodochia, predsa len najväčšiu prácu na tomto poli vykonali mníšske rády. Treba osobitne vyzdvihnúť kláštory, ktoré mali špitály, a to zvlášť v kláštoroch: v Lendaku, Levoči, na Skale útočiska, v Dravciach, v Štôle a v Spišskom Podhradí.²

Špitál v Spišskom Podhradí

V Spišskom Podhradí dal drevený mestský špitál s kamennou kaplnkou na vlastné náklady postaviť v roku 1397 miestny farár Henchmann.³ Špitál s kaplnkou bol zasvätený svätej Alžbete a stál na južnej strane mestčka pod hradom.⁴ Tento špitál (xenodochium, starobinec, útulok) mal svojho duchovného správcu, ktorý sa o neho staral spolu s mestskou radou. Správcu – rektora určoval miestny farár. V roku 1399 však duchovný správca zo špitála odišiel, lebo nemal z čoho žiť a špitál s kostolom obsadila rehoľa sv. Augustína (augustiniáni). **Keďže rehoľníci nemali na obsadenie kostola a špitála povolenie od miestneho farára, vznikol spor.**

1 KOREC, Jozef, Chryzostom. *Cirkev v dejinách Slovenska*. Bratislava 1994, s. 243.

2 RUCIŇSKI, Henrych. Cirkevné štruktúry na Spiši v neskorom stredoveku. In *Historia Scepusii I*. Bratislava – Kraków 2009, s. 413 – 421; Význam slova špitál (hospital) mal viac významov. Predovšetkým predstavoval zariadenie, ktoré poskytovalo jednoduché ubytovanie – nocľaháreň pre pútnikov a stravu. Mohol byť tiež istým zariadením, zvlášť pri kláštoroch, kde sa ponúkala väčšia, predovšetkým zdravotnícka, starostlivosť pre pocestných, kupcov, pútnikov i žobrákov.

3 CHALUPECKÝ, Ivan. Zrod a počiatky stredovekého mesta. In ŽIFČÁK, František. (ed.) *Kronika mesta Spišské Podhradie*. Spišské Podhradie 1999, s. 17. Mnohí autori udávajú nesprávny rok založenia tejto nemocnice, a to rok 1327. Farár Henchmann sa v zozname spišskopodhradských farárov uvádza až od roku 1396. – HRAD-SZKY, Jozef. *Várdorlások a Szepességén*. In *Magyarország kárpátgyegy let évkönyve X. Késmark 1883*, s. 70; „Fundator vero primus ipsius loci, seu hospitalis fuisset quondam D. Henczmannus Presbyter, Plebanus Ecclesiae de dicto Suburbio, qui in fundamenta ipsius Hospitalis primum lapidem posuisset...” – WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani I*. Viennae 1773, s. 419.

4 FUXHOFFER, Daminán. *Monasterologia Regni Hungariae II*. Weszprimi 1803, s. 296 – 299; CSÁNKI, Dezső. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I*. Budapest 1890, s. 255; VENCKO, Ján. *Z dejín okolia Spišského hradu*. Spišské Podhradie 1941, s. 297.

Augustiniáni z mestečka odišli, ale spišský prepošť spolu s kapitulou v roku 1400 tento problém prešetril, odovzdal na rozhodnutie ostrihomskému arcibiskupovi a ten rozhodol, aby augustiniáni v mestečku zostali, ale nesmeli zasahovať do kompetencií miestneho farára.⁵ Tak v roku 1400 prevzali augustiniáni v Spišskom Podhradí mestský špitál od diecéznych kňazov.⁶

Neskôr sa pravdepodobne ukázali problémy väčšieho rázu, lebo pápež Bonifác IX. v marci roku 1402 poslal list spišskému prepošťovi na žiadosť spišskopodhradského farára Jána Libusza, ktorý sa sťažoval na neoprávnené zasahovanie augustiniánov, ale aj iných kňazov do jeho právomoci a zo strany rehoľníkov aj na neoprávnené obsadenie kláštora a Kostola sv. Alžbety. Pápež pod trestom exkomunikácie zakázal komukoľvek pôsobiť v mestečku bez súhlasu miestneho farára.⁷ Celý problém sporu spočíval v tom, že augustiniáni okrem starostlivosti o chorých, starých a pocerých, slúžili v Kaplnke sv. Alžbety omše a vysluhovali sviatosti.⁸ Nakoniec sa problémy vyriešili a rehoľníci zostali v mestečku. Podľa historika Cselényho špitál neskôr zanikol a na jeho mieste si augustiniáni založili v roku 1427 svoj kláštor.⁹

V uvedenom spore, ktorý v roku 1402 riešil pápež Bonifác IX., sa dozvedáme veľmi zaujímavú informáciu. Medzi tými, ktorí narušovali práva miestneho farára v Spišskom Podhradí, okrem už spomínaných augustiniánov, boli aj antoniti.¹⁰ V listine sa uvádzajú medzi narušiteľmi práv miestneho farára

5 VENCKO, Ján. *Z dejín okolia Spišského hradu*. Spišské Podhradie 1941, s. 297; PIR-HALLA, Márton. *A szepesi prépostság vázlatos története*. Lőcse 1899, s. 66; Ruttkay, Adrián - Slivka, Michal. Cirkevné inštitúcie a ich úloha v sídliskovom a hospodárskom vývoji Slovenska v stredoveku. In *Archeológia historica* 10, Nitra 1985, s. 346. V tejto práci autori nesprávne udávajú, že augustiniáni mali kláštor na Pažici. Na Pažici stál pravdepodobne kláštor benediktínov. - Chalupecký, Ivan. *Spišská Kapitula*. Spišská Nová Ves 1994, s. 6. Lokalizáciu augustiniánskeho kláštora s istotou určil: ŠTEVÍK, Miroslav. K počiatkom a lokalizácii stredovekých kláštorov na Spiši. In *Sandekospišské zošity*. Tom. 5. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum, 2010, s. 17; Nepoznáme všetky dejinné okolnosti tohto kostola a s ním spojeného kláštora so špitálom. - Uličný, Ferdinand. Podiel cirkevných inštitúcií na vývoji osídlenia a hospodárstva východného Slovenska v 12. – 16. storočí. In *Archeológia historica* 10, Nitra 1985, s. 362.

6 Martinczak, František. *Medicína na Spiši v rokoch 1412 - 1770*. In *Spiš 3 - 4*. Spišská Nová Ves 1993, s. 150; Augustiniáni sa písomne naposledy spomínajú v roku 1442. - Csánki, Dezső. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I*. Budapest 1890, s. 255.

7 ŠOBA Levoča, *Súkr. Archív Spišskej Kapituly*, Scr. 11, Fasc. 1. Nr. 4.

8 HUŤKA, Miroslav. *Augustiniáni na území stredného Slovenska (Uhorska)*. Verbum – vydavateľstvo KU 2015, s. 182.

9 Cselényi, Ján. *Spišský hrad a okolie Spišského Podhradia*. Spišské Podhradie 1931, s. 33.

10 Canonici Regulares Sancti Anthonii.

rôzne mendikantské rehole, ale konkrétne sa uvádzajú len antoniti – kanonici kláštora a Domu sv. Antona z Vienny (vo Francúzsku), regule sv. Augustína, „*quod nonnulli diversorum ordinum mendicantium fratres, quam etiam canonici monasterii et domorum sancti Antonii Viennensis, ordinis sancti Augustini*“.¹¹ Rehoľa antonitov pôsobila od roku 1288 v neďalekých Dravciach, a preto sa dá predpokladať, že sa usilovala svoje služby aj rozšíriť a že istý čas mohli pôsobiť v Spišskom Podhradí.¹²

Po čase sa augustiniánom stal kláštor malým, a preto im v roku 1512 poľský kráľ Žigmund na prosbu svojej manželky Barbory (sestry Jána Zápoľského) dovolil kúpiť dom so záhradou bez polí a lúk od istej ženy menom Madley. Tento dom stál v susedstve ich kláštora.¹³ Augustiniáni sa písomne naposledy spomínajú v Spišskom Podhradí v roku 1442,¹⁴ pôsobili však v mestečku až do reformácie.¹⁵ Po ich odchode sa kláštor a majetky dostali do rôznych rúk. O ich majiteľoch máme už iba kusé správy. Je známe, že v roku 1555 si Štefan Chay¹⁶ vyprosil od poľského kráľa Žigmunda kláštor a všetko, čo k nemu prináležalo; v roku 1630 kláštor a majetky vlastnil istý Podhradčan, ku koncu storočia ich získal nejaký cudzinec a nakoniec patri-li mestu.¹⁷ Poslednú správu máme z roku okolo 1670, keď katolícki veriaci žiadali knieža Stanislava Heraklia Lubomirského, aby im dal naspäť Kostol rehoľníkov sv. Augustína, ktorý ešte vždy vlastnili protestanti. Knieža Lubomirski preto nariadil, aby protestanti kostol vrátili a aby prispeli zo získaných dôchodkov, ktoré mali z toho kostola, na jeho opravu. Kostol protestanti vrátili, ale pre jeho opravu neurobili nič.¹⁸

Príchod milosrdných bratov do Spišského Podhradia

Milosrdní bratia prišli na územie dnešného Slovenska v druhej polovici 17. storočia. V roku 1672 prišli do Bratislavy, kde prijali pozvanie od ostrihomské-

11 *Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia*. Ser. I., Tom. 4, Budapest : METEM, 2000, 654 p., s. 424 – 425.

12 REŤKOVSKÁ, Adriana. Rehoľa antonitov a jej rozšírenie v strednom Uhorsku. In *Acta historica Neosoliensia*. č. 15/2012, s. 277, 282.

13 Fuxhoffer, Damian(us). *Monasterologia Regni Hungariae II*. Wieszprimi 1803, s. 296 – 297.

14 Csánki, Dezső. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I*. Budapest 1890, s. 255.

15 *Canonica Visitatio Ecclesiae Parochialis in Regio Coronali Oppido Várallya Anno 1832 Die 9. Aprilis peracta*. s. 15; VENCKO, Ján. *Z dejín okolia Spišského hradu*. Spišské Podhradie 1941, s. 297.

16 Hradzsky, Jozef. *Krátky obsah dejín farského r. kath. kostola v Spišskom Podhradí*. Spišské Podhradie 1891, s. 14 – 15. Stephanus Chay - director causarum Scepusiarum.

17 Špirko, Jozef. *Umelecko historické pamiatky na Spiši I. - Architektúra*. Spišská Kapitula 1936, s. 68.

18 Hradzsky, Jozef. *Krátky obsah dejín farského r. kath. kostola v Spišskom Podhradí*. Spišské Podhradie 1891, s. 14 – 15, 30.

ho arcibiskupa Juraja Selepečného a v roku 1692 dokončili svoj nový kostol, ktorý zasvätili Navštíveniu Panny Márie.¹⁹

V poradí druhý kláštor milosrdných bratov bol založený v tom istom roku ako v Bratislave – v Spišskom Podhradí v roku 1672.²⁰ Bratia prišli na pozvanie Stanislava Heraklia Lubomirského a zasvätili ho svätému Jánovi z Boha a nakoniec tretí v poradí bol založený v roku 1796 Kláštor Najsvätejšej Trojice v Skalici. Bratia boli pozvaní mestskou radou na základe povolenia cisára Františka II.²¹

Datovanie príchodu milosrdných bratov do Spišského Podhradia vykazuje isté nejasnosti. Faktom je, že sa nezachovali originálne listiny, ktoré by potvrdzovali podstatné okolnosti príchodu a usadenia rehoľníkov v Spišskom Podhradí. Historická, ale aj najnovšia literatúra samotnej rehole buď neudáva čas príchodu bratov na Spiš, alebo uvádza len rok 1650. Pritom uvedený rok sa pri pozornejšom štúdiu ukazuje ako nepravdivý.

Skutočnosť, že aj samotné rehoľné dokumenty nevedia datovať príchod rehoľníkov, dosvedčuje aj *Bullarium rehole* z roku 1724, ktorého hlavným obsahom sú publikované najdôležitejšie pápežské dokumenty týkajúce sa milosrdných bratov.²² Rovnako tento fakt potvrdzujú aj údaje z kánonických vizitácií z rokov 1829 a 1832, v ktorých sa uvádza, že sa nevie, ako dlho patrili spišskopodhradský kláštor k Poľskej provincii a tiež, že neexistujú nijaké dokumenty o jeho pôvode a ani o jeho zakladateľovi.²³

Ďalším faktom je skutočnosť, že v roku 1650 mali Spišské Podhradie v rukách protestanti. Až nariadenie poľského kráľa Michala 24. júna 1671 prinieslo katolíkom slobodu vyznania. Na toto nariadenie písomne upozornil knieža Stanislav Heraklius Lubomirski dňa 20. augusta toho istého roku XIII spišských miest a im patriace obce.²⁴ Týmto nariadením začali protestanti, aj

19 KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. *Bratislavský konvent milosrdných bratov v 17. – 18. storočí*. Bratislava 2003, s. 84; Bogar, Benedikt. *Milosrdní bratři*. Praha 1934, s. 237 – 238.

20 ŠTEVÍK, Miroslav. Pamätné tabule spišských starostov Lubomirských na Ľubovnianskom a Podolínskom hrade. In *Almanach Muszyny 2006. Rocznik pod patronatem Towarzystwa Miłośników Ziemi Muszyńskiej*. Muszyna 2006, s. 128.

21 BAGIN, Anton. *Cirkevné dejiny – novovek*. Bratislava 1990, s. 59. Milosrdní bratia dostali do užívania kláštor bosých karmelitánov.

22 CUGGIO, Nicolo. *Bullarium totius Ordinis Hospitalaris S. Joannis de Deo summorum pontificum constitutiones, sacrarum; congregationum decreta ad dictum Ordinem spectantia complectens compendiis, ac notis Italico idiomate... illustratum*. Romae 1724, (úvodné neočíslované strany).

23 „Quamdiu ad Provinciam Polonicam spectabat, nullum extat Documentum, nullum quae Vestigium quod perhibenet, quae ejus propria Origo, quisve Fundator fuerit!“ - *Visitatio Canonica Conventum S. Joannis de Deo Fratrum Misericordiae Szepes-Várallyensi Die 30. Novembris 1829; Visitatio Canonica. Conventus Fratrum Misericordiae Várallyensis Die 22. Septembris 1832*.

24 Spišský záloh alebo poľský záloh bolo zálohovanie 34 spišských miest a obcí Poľsku od 8. novembra 1412 do 9. novembra 1772. Uhorský kráľ Žigmund Luxemburský dal Vladislavovi II. do zálohu trinásť spišských miest a obcí. Medzi nimi aj –

keď nechtiac, odovzdávať katolíkom kostoly, kaplnky a všetko kostolné vybavenie. Následná zmluva medzi katolíkmi a protestantmi uzatvorená 30. augusta 1671 na zámku v Lubovni, stanovila konkrétne vzájomné vzťahy.²⁵ Vyššie spomínaný fakt potvrdzuje aj to, že prvý katolícky kňaz v Spišskom Podhradí bol ustanovený až 3. mája 1674, ktorým bol páter Štefan Sixti zo Spoločnosti Ježišovej.²⁶

Pri tomto datovaní príchodu rehoľníkov do Spišského Podhradia sa uvádzajú aj nepresnosti ohľadom konkrétnej osoby poľských kniežat Lubomirskich, ktorá rehoľníkov pozvala a rovnako s tým aj súvisí uvedený rok 1650.²⁷

Napriek tomu, že sa nezachovali originálne listiny, máme k dispozícii odpis zakladajúcej listiny, ale aj ďalšie jej potvrdenia, ktoré sa zachovali v archíve Spišskej kapituly. Z nej sa dozvedáme, že v roku 1699 páter Jozef Jankovský, prior Kláštora sv. Jána z Boha v Spišskom Podhradí, predložil pred Spišskou kapitulou originálne listiny, ktoré sa týkali založenia kláštora v Spišskom Podhradí. Prvá listina bola napísaná na papieri, opatrená pečaťou s datovaním 12. máj 1672. Bola vydaná na zámku Ľańcut a „odovzdaná ctihodnému otcovi Modestovi Geneimu, provinciálovi Rehole sv. Jána z Boha“. Z tejto listiny sa dozvedáme, že knieža Stanislav Heraklius Lubomirski pred správcom XIII spišských miest a richtárom Spišského Podhradia, na základe svojho rozhodnutia „postarať sa o to, aby sa šírili prejavy lásky, čím by bolo postarané o spišských chudobných a núdzných, rovnako katolíkov ako aj luteránov,“ udelil fakultu ctihodnému otcovi Modestovi Geneimu, provinciálovi Rehole sv. Jána z Boha, „aby sa mohol starať o chorých a liečiť ich telá v mestečku Spišské Podhradie“. Zároveň knieža prikázal richtárovi mestečka, aby odovzdal pátrovi provinciálovi už opravenú kaplnku a príľahlé budovy spolu s príjmami, ktoré sa k nim viažu a určené na činnosť milosrdných bratov. Tiež nariadil, aby boli

mestečko Spišské Podhradie – bolo na 360 rokov dané do zálohu poľským kráľom
25 HRADSZKY, Jozef. *Krátky obsah dejín farského r. kath. kostola v Spišskom Podhradí*. Spišské Podhradie 1891, s. 30 – 33.

26 HRADSZKY, Jozef. *Krátky obsah dejín farského r. kath. kostola v Spišskom Podhradí*. Spišské Podhradie 1891, s. 73; Jezuiti sa stretli s veľkým odporom pri pokuse o usadenie v Spišskom Podhradí a potom na Spišskej Kapitule. – Kalinay, Valentín. *Jezuiti na Spišskej Kapitule a protestanti v Spišskom Podhradí*. In *Kultúra* 1934, č. 11 – 12, s. 739 – 748.

27 Dôležitým faktom, ktorý spochybňuje príchod rehoľníkov v roku 1650 je aj dátum narodenia Stanislava Heraklia Lubomirského, ktorý uzrel svetlo sveta 25. mája 1642. Ak by rehoľníci prišli do Spišského Podhradia v roku 1650, nemohol ich pozvať Stanislav Heraklius Lubomirski, pretože v tom čase ešte nežil (*1642 – †1702). Iné tvrdenie, že rehoľníci boli pozvaní Stanislavom Lubomirskim je mylné, pretože v čase údajného pozvania bol už rok mŕtvy (†1649). Niektorí autori ho omylom stotožňujú so Stanislavom Herakliom Lubomirskim. V skutočnosti Stanislav Heraklius Lubomirski bol vnukom Stanislava Lubomirského (*1583 – †1649).

bratia uvedení do svojho úradu a mestečko nech má ochranu nad týmto vznešeným dielom.

Pred Spišskou Kapitulou bola predložená hneď aj druhá listina provinciálom Rehole sv. Jána z Boha a zároveň kráľovského sekretára pátra Žigmunda Radeckého. Išlo o tú istú, ktorá bola potvrdená na hrade Jazdów 9. júna 1696 a ktorú opäť potvrdil knieža Stanislav Heraklius Lubomirski.

Spišská Kapitula na žiadosť už spomínaného pátra Jozefa Jankovského, priora kláštora sv. Jána z Boha v Spišskom Podhradí, overila pravosť oboch predložených listín, vyhotovila o tom úradný zápis a uložila ich do archívu Kapituly.²⁸

V poradí tretiemu overeniu a potvrdeniu zakladajúcej listiny milosrdných bratov pre Spišské Podhradie došlo v roku 1728, čo potvrdzuje listina kniežaťa Teodora Lubomirského:

„Teodor Lubomirski dáva touto listinou na vedomie všetkým, ktorých sa to týka, zvlášť správcovi XIII spišských miest ich grófovi a zvlášť richtárovi, a celej obci Spišské Podhradie, že súčasný fráter prior František Neuuman, kňaz, generálny provinciálny vikár rehole, nám predložil privilégium nášho otca kniežaťa Stanislava Lubomirského²⁹ z 12. mája 1672, vydané na hrade Ľančut, týkajúce sa kaplnky, nemocnice a rezidencie k nej patriacich, k službe nemocných katolíkov i nekatolíkov a konaniu charitatívnych skutkov, žiadajúc nás, aby sme toto privilégium vo všetkých bodoch potvrdili.

My toto privilégium potvrdzujeme a obnovujeme s dodatkom, aby uvedení bratia v Spišskom Podhradí nezasahovali do farskej cirkvi a právomoci miestneho farára.“³⁰

V tejto predmetnej veci má svoju závažnosť aj svedectvo priora Vilibalda Stanieka,³¹ ktorý potvrdil, že Stanislav H. Lubomirski v roku 1672 dal veľmi starý špitál milosrdným bratom.³²

Z týchto faktov nám vyplýva, že milosrdní bratia prišli do Spišského Podhradia v roku 1672 na základe pozvania 30-ročného kniežaťa Stanislava He-

28 Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, fond Hodnoverné miesto Spišská Kapitula: protokol 31, fol. 1 - 409, s. 247 - 249. Ďalej len: ABÚ SK, HMSK.

29 V tomto prípade ide o Stanislava Heraklia Lubomirského. Stanislav Lubomirski v tom čase bol už dávno mŕtvý (†1649).

30 Knieža Teodor Lubomirski túto listinu vlastnoručne podpísal na hrade Ľubovňa dňa 25. januára v roku 1728. Listina je odfotografovaná a nachádza sa v: *Historia Domus Claustrum Fratrum Misericordiae S. Joannis de Deo in Várallyensis ab Anno 1922.* (bez číslovania strán).

31 Vilibald Staniek bol priorom v Spišskom Podhradí pravdepodobne v druhej polovici 18. storočia.

32 „Introducti fumus, in Oppidum Varallya, per condam piae reminiscientiae Celsissimi S. R. I. Principem D. D. Stanislaum Heraclium Lubomirsky Supremum regni Poloniarum Marschallum. Anno Domini 1672. qui nobis pro reclinatorio addixit, et contulit in eodem Oppido existens antiquum Xenodochium“. - Wagner, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani III.* Posenii et Cassoviae 1778, s. 139. Antiquum xenodochium - starý špitál, ktorý patrilo pred reformáciou augustiniánom.

raklia Lubomirského, starostu XIII spišských miest, po dohode so spišským prepoštom Jurajom Báršoňom.³³

Je možné pripustiť, že rehoľníci boli pozvaní aj skôr, nevyklúčujeme rok 1650, ale prítomnosť reformovaných veriacich (luteránov) v mestečku bola prekážkou v tomto čase založiť kláštor.

Milosrdní bratia prišli do Spišského Podhradia z poľského mestečka Zebrzydowice. Na územie dnešného Poľska prišli prví milosrdní bratia z Uhorska, kde si založili kláštor v Krakove. V poradí druhý kláštor si založili v Zebrzydowiciach v roku 1611 a zasvätili ho svätému Floriánovi. Tieto kláštory patrili do poľsko-litovskej provincie, ktorá bola zasvätená Zvestovaniu Panny Márie.³⁴

Pôsobenie rehoľníkov v rokoch 1672 – 1736

Milosrdní bratia v Spišskom Podhradí dostali do užívania obnovenú kaplnku a Špitál sv. Alžbety, ktoré augustiniáni zanechali príchodom reformácie.³⁵ Špitál s ostatnými budovami bol v žalostnom stave a chorí bez potrebnej pomoci. **S pomocou obetavých ľudí milosrdní bratia tieto objekty postupne opravovali a zasvätili ich svätému Jánovi z Boha.**³⁶ **Touto realizáciou sa podarilo premeniť niekdajší starobinec – chudobinec, špitál na nemocnicu.**³⁷ **Zo zachovalých dokumentov je známe, že oprava získaných budov bola veľmi náročná a rovnako aj mnohé ťažkosti pri získavaní majetkov, ktoré patrili k tomuto kláštoru, nezískali rehoľníci hneď. Dosvedčujú to aktivity prvého predstaveného v tomto kláštore, pátra Jána Angelusa M. Ričiusa. Už v roku 1673 požiadal richtára a senát mestečka, aby odovzdali všetok maje-**

33 MARCINOWSKA, Maria. Lubomirscy jako starostowie spiscy. In *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša*. Levoča-Wrocław 2003, s. 612.

34 Fundátorom kláštora v Krakove bol kupec z Talianska Walerian Montelupi-Tamburini, kde založili nemocnici zasvätenú sv. Jánovi z Granady. V Zebrzydowiciach bol fundátorom kláštora Mikołaj Zebrzydowski - SADOK, Snopek. *Schematyzm i zarys historii Zakonu Szpitalnego św. Jana Bożego bonifratrów w Polsce*. Wrocław 2014, s. 20, 46; *Status provincie Bohemo-Moravae S. Raphaelis archangeli ordinis Hospitalarii S. Joannes de Deo* 1947, s. 44.

35 Wagner, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani I*. Viennae 1773, s. 139; *Canonica Visitatio Ecclesiae Parochialis in Regio Coronali Oppido Várallya Anno 1832 Die 9. Aprilis peracta*, s. 15.

36 ZÓLYOMI, Norbert, Duka. Zdravotníctvo v 13 spišských mestách za poľského panstva (1412 – 1770). In *Vlastivedný časopis* 1/1975, s. 33. Podľa historika M. Pírhallu dal knieža Lubomirski starý špitál milosrdným bratom v čase, keď bol spišským prepoštom Ján Sigray. Tento údaj je v rozpore s vyššie citovanou listinou zo dňa 25. januára 1728, pretože Ján Sigray bol prepoštom v rokoch 1697 – 1718. Milosrdní bratia boli v Spišskom Podhradí už pred rokom 1697. – PÍRHALLA, Márton. *A szepesi prépostság vázlatos története*. Lőcse 1899, s. 521, 532.

37 ZÓLYOMI, Norbert, Duka. Zdravotníctvo v 13 spišských mestách za poľského panstva (1412 – 1770). In *Vlastivedný časopis* 1/1975, s. 33.

tok, ktorý patril kláštoru. Mesto odpovedalo, že sa rozhodlo, že postaví novú nemocnicu a zvyšný majetok potom vráti kláštoru. S týmto rozhodnutím superior nesúhlasil.³⁸ Keďže sa v danej veci nič nekonalo, v nasledujúcom roku požiadal superior Spišskú Kapitolu, aby uviedla, na základe privilégia kniežaťa Stanislava Heraklia Lubomirského, milosrdných bratov do majetkov, ktoré im prislúchajú od mesta v roku 1674. V tom istom roku však páter Ričius zomrel, ale tesne pred svojou smrťou zanechal pred Spišskou Kapitulou a pred dvoma svojimi spolubratmi Andrejom Ondrejkovičom a Jánom Betlenfalvaj svedectvo v roku 1674, v ktorom sa dozvedáme, že zanechal na opravu rezidencie 17 zlatých, 6 zlatých na zabezpečenie jeho pohrebu, 15 zlatých pre grófa Ferdinanda Theofila Volera, provízora Spišského hradu, aby ich použil na opravu kláštora a richtárovi mestečka Jánovi Rothovi jeden dukát, aby ich použil na opravu kláštorných budov. Zároveň zanechal 4 gboly ozimnej pšenice, aby mohli byť použité na pravidelnú podporu chudobných ľudí v hospici.³⁹ Majetkové záležitosti pretrvávali aj naďalej a pozitívnu správu nachádzame až v roku 1680, keď Spišská Kapitula dosvedčila, že milosrdní bratia sa dohodli spolu so senátom mestečka vo veci majetkov, ale bližšie ich už nešpecifikovala.⁴⁰ Napriek tomu, majetkové záležitosti, ako to ukazujú aj ďalšie súdne spory, neboli celkom vysporiadané a zároveň nedostatočné, čo dosvedčuje aj fakt, že v roku 1698 požiadal prior kláštora v Spišskom Podhradí Spišskú stolicu o príspevok na nevyhnutnú opravu kláštorného kostola.⁴¹ Ťažkosti v tomto smere ešte pretrvávali aj naďalej, lebo z listiny z roku 1704 sa dozvedáme, že časť majetkov, ktoré patrili ku kaplnke sv. Alžbety, ešte stále vlastnili iní majitelia. To bol dôvod pre súdne dokazovanie, z ktorého je zrejmé, že niektoré budovy a majetok užívali viacerí majitelia, posledným bol Daniel Toporec, ktorý ho kúpil a využíval vo vlastný prospech, ale nevedel dokázať jeho kúpu. **Pri dokazovaní pôvodného majiteľa bolo použité aj svedectvo, v tom čase najstaršieho spišskopodhradčana Juraja Mraka, ktorý už ležal chorý na posteli a mal 110 rokov. Svedčil, že „už 80 rokov žije v Spišskom Podhradí a už od nepamäti sa vie, že pozemok so záhradou vždy patril k hospicu s kaplnkou“.** Celý súdny spor nakoniec skončil tým, že sporný majetok mal byť odovzdaný farnosti v Spišskom Podhradí, pretože jej „oddávna“ patril. Tento spor, okrem iných dôležitých údajov, je jasným dokladom, že ide o kaplnku a hospic na južnej strane mesta a že nie je totožný s kláštorným komplexom na západnej strane mesta (lokalita Pažica).

Prvé obdobie pôsobenia milosrdných bratov v Spišskom Podhradí je potrebné časovo ohraničiť na roky 1672 – 1736. Išlo o obdobie príchodu re-

38 ABÚ SK, HMSK: Protokol 28, s. 431–432.

39 ABÚ SK, HMSK: Protokol 28, s. 430.

40 ABÚ SK, HMSK: Protokol 29, s. 412 – 413.

41 ŠTEVÍK, Miroslav. *K počiatkom a lokalizácii stredovekých kláštorov na Spiši*. In *San-decko-spišské zošity*. Tom. 5. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum 2010, s. 17.

hoľníkov do mestečka a získania starej kaplnky, hospicu a ďalších budov po augustiniánoch, ktorí mestečko opustili pred reformáciou. Aby sa mohli rehoľníci venovať svojmu poslaniu naplno, museli veľa energie a síl venovať oprave schátralých objektov a získať do vlastníctva darované majetky, ktoré boli nutné pre ich život, ale aj zabezpečenie chodu nemocnice. Celá komplikovaná situácia neustálych opráv starých budov ako aj požiadavky na lepšie poskytovanie zdravotníckej starostlivosti nakoniec vyústili do stavby novej kláštornej budovy spojenej s nemocnicou a tiež aj s kostolom na inom mieste.

V roku 1736 milosrdní bratia opustili tieto priestory a nastáhovali sa do nových budov v centre mestečka. Nevieme však už nič o osude starej nemocnice s kostolom na južnej strane mestečka. Poslednú správu o nej máme až z roku 1891, keď historik Jozef Hradzsky uvádza, že na mieste nemocnice s kláštrom sa nachádza dom a gazdovské stavby.⁴² Fakt, že na južnej strane mestečka sa nachádzal spomínaný komplex budov, potvrdzuje aj to, že až do roku 1918 bola ulica na južnej strane pomenovaná ako Kláštorná. Aj ľudové podanie tvrdí, že kláštor s kostolom stáli na spomínanej ulici, asi dvesto metrov od železničnej stanice.⁴³

Milosrdní bratia pôsobiaci v Spišskom Podhradí patrili od svojho príchodu zo Zebrzydowic do poľsko-litovskej provincie až do roku 1730. Potvrdzuje to prior Vilibald Staniek: „Zo spravodlivých príčin, na rozkaz pátra generála našej rehole Joachima Maggiho a s povolením kniežata Teodora Lubomirského a provinciála Matúša Mayera, bol tento kláštor daný do nemeckej provincie.“ **Preto poľských bratov prišli vystriedať bratia z nemeckej provincie. Na ich nové pôsobisko boli uvedení spišským prepoštom Jánom Pelczom.**⁴⁴ Provinciál, Matúš Mayer, zároveň vymenoval pre kláštor dvoch nových rehoľníkov z bratislavského kláštora: pátra Viliama Kulika za priora a frátra Františka Fleseta za lekára.⁴⁵

Z dejín mestečka Spišské Podhradie poznáme aj obdobia, ktoré si osobitne vyžadovali zdravotnícku a opatrovateľskú službu. Podľa historika Jozefa Hradzského v Spišskom Podhradí v rokoch 1679 a neskôr v rokoch 1710 –

42 HRADZSKY, Jozef. *Krátky obsah dejín farského r. kath. kostola v Spišskom Podhradí*. Spišské Podhradie 1891, s. 15.

43 HLEBA, Edmund. *Spišské Podhradie – história a osobnosti*. Spišské Podhradie 1994, s. 8 – 9; ŠPIRKO, Jozef. *Umelecko historické pamiatky na Spiši I. – Architektúra*. Spišská Kapitula 1936, s. 68. Miesto, kde stáli tieto stavby, upresňuje historik Cselényi, keď uvádza, že: „v roku 1327 Henchmann, podhradský farár, založil Chrám sv. Alžbety a nemocnicu na tom mieste, kde sú teraz domy s číslami 405 – 410.“; Spomínané domy stáli na mieste niekdajšej Kláštornej ulici. – CSELÉNYI, Ján. *Spišský hrad a okolie Spišského Podhradia*. Spišské Podhradie 1931, s. 33. Špitál bol postavený v roku 1397.

44 Wagner, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani III*. Posenii et Cassoviae 1778, s. 139.

45 *Visitatio Canonica Conventum S. Joannis de Deo Fratrum Misericordiae Szepes-Várally-ensi Die 30. Novembris 1829*.

1711 vypukol veľmi veľký hlad a mor. Ich následkom v tom čase zomrelo v mestečku 1600 ľudí. Zároveň poznamenal, že: „*Nevýslovný strach musel v tento čas panovať, lebo od 10. augusta r. 1710 až do 18. mája r. 1712 nie je žiadne narodené dieťa v matrike zapísané.*“⁴⁶ Z uvedenej skutočnosti predpokladáme, že v tom čase aj prítomní milosrdní bratia v mestečku obetavo pomáhali všetkým trpiacim ľuďom.

Veľmi zaujímavé svedectvo máme napríklad od vikára tohto kláštora – pátra Bazila Filu. Pred Spišskou kapitulou svedčil, že v októbri 1739 pôsobil v kláštore milosrdných bratov v dnešnej Budapešti. V nemocnici mali okolo 2500 chorých vojakov. V tom čase sa nakazil morom a na nohe sa mu urobili nejaké čierne škvrny. Začal sa veľmi úpenlivo modliť k božiemu služobníkovi Jánovi Hriešnikovi (Ján z Boha) a do hodiny sa uzdravil. To svedectvo vydal pred Spišskou Kapitulou 22. marca 1750.⁴⁷

Starostlivosť o chorých bola podstatnou či základnou náplňou rehole milosrdných bratov. Práve milosrdní bratia spĺňali všetky podmienky pre vytvorenie skutočnej nemocnice. Bola to predovšetkým odborná zdravotnícka príprava, ktorú musel každý člen mať, aby sa stal riadnym ošetrovateľom alebo získal aprobáciu ránhojič (tzv. chirurgus). Niektorí z nich boli lekárnici alebo aj doktori medicíny a chirurgie. Veľký dôraz kládli rehoľníci na vzťah ošetrovateľa a pacienta, ktorý sa opieral o jadro samej podstaty rehole v duchu prikázania lásky k Bohu a k ľuďom.⁴⁸ Navyše rehoľníci vo svojich kláštoroch mali pre chorých, starých a nevládných členov rehole osobitné miestnosti a rovnako aj zvláštne miestnosti pre pocestných a pútnikov, ktorí sa mohli tri dni zdržať v kláštore zdarma. O tom, že kláštorne nemocnice mali odborne vzdelaných lekárov, svedčí fakt, že im bola zverovaná aj správa mestských špitálov, ako napr. aj v Spišskom Podhradí. Pre všestrannú starostlivosť o človeka boli kláštory často vyhľadávané a odmeňované.⁴⁹

Osobnosti kláštora

O živote milosrdných bratov v Spišskom Podhradí v 17. a 18. storočí vieme pomerne málo, keďže sa nezachovali mnohé archívne dokumenty. Viac správ o ich živote máme až z 19. a 20. storočia. Z útržkov zachovaných správ vyberáme aspoň tie, ktoré sú najpodstatnejšie.

Najdôležitejšiu úlohu v kláštore, kostole a rovnako aj v nemocnici mali priori, ktorí zodpovedali za ich celý chod. Zo 17. – 18. storočia poznáme týchto priorov v Spišskom Podhradí:

46 HRADSZKY, Jozef. *Krátky obsah dejín farského r. kath. kostola v Spišskom Podhradí. Spišské Podhradie 1891*, s. 53.

47 ABÚ SK, HMSK: Protokol 37, s. 240.

48 Kolčava, Jiří. *Valtický konvent sv. Augustina. In Valtice a řád Milosrdných bratří. Praha 1995*, s. 13.

49 Martinczak, František. *Medicína na Spiši v rokoch 1412 – 1770. In Spiš 3 – 4. Spišská Nová Ves 1993*, s. 150 – 151.

P. Ján Angelus Mária Ričius – 1672 – 1674
P. Felix Grosevský – do roku 1680
P. Atanáz Sulc – od roku 1680
P. Augustín Lochman – 1696
P. Jozef Jankovski – 1699
P. Viliam Kulik – 1730
P. Vilibald Staniek – druhá polovica 18. storočia,
P. Bazil Fiala – 1750
P. Pacificus Lipčej – 1751

Okrem predstavených (priorov) mali úlohy v každom kláštore aj ostatní bratia, ktorí boli predovšetkým ošetrovatelia, kňazi, lekári, lekárnici, zbierači almužien, ale aj ďalší.⁵⁰ Zo 17. storočia máme písomnú zmienku (okrem priorov) len o dvoch rehoľníkoch. V roku 1674 sa spomínajú: páter Andrej Ondrejkoovič a fráter Ján Betlenfalvaj. V 18. storočí už poznáme viacerých rehoľníkov. Z tohto obdobia poznáme prvého lekárnika v kláštore v Spišskom Podhradí frátra Františka Flessa, ktorý je doložený v roku 1730. V poradí druhým známym lekárnikom bol páter Patricius Schwab v roku 1782. Bol lekárnikom a zomrel v Spišskom Podhradí 10. apríla 1791.⁵¹ V tomto storočí poznáme aj troch kňazov, ktorí boli vysvätení za rehoľných kňazov práve v Spišskom Podhradí: Maternus J. Walser (ordin. 25. 3. 1765),⁵² Teodor J. Wolff (ordin. 1. 5. 1795)⁵³ a Ján C. M. Kugler (odin. 1814).⁵⁴ Medzi rehoľníkmi dokonca poznáme aj jedného, ktorý pochádzal priamo zo Spišského Podhradia. Bol ním Rajmund J. Illasovsky, narodil sa 9. 7. 1772 a bol ošetrovateľom.⁵⁵

Ďalšie dejinné udalosti milosrdných bratov v Spišskom Podhradí v druhej polovici 18. storočia ako aj nasledujúce storočia, priniesli mnohé zmeny, ktoré značne ovplyvnili život tejto rehole. Predovšetkým treba spomenúť zmeny

50 Veľmi významnú úlohu u milosrdných bratov mali aj lekárnici (provizori), ktorí svoje univerzitné vzdelanie získavali v odbore farmácie. – AMBRUS, Tünde. Z dejín lekární Milosrdných bratí v Spišskom Podhradí v 19. a 20. st. In *Česká a slovenská farmácie. Časopis České farmaceutické spoločnosti a slovenské farmaceutické spoločnosti*. 2013, s. 288.

51 Wagner, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani III. Posonii et Cassoviae 1788*, s. 139. – „Wilibaldus Staniek, Caenobii Prior“; Boško, František. *Krátke dejiny konventu sv. Jána z Boha milosrdných bratov v Spišskom Podhradí*. Charitný dom na Moravci 1975, s. 3.

52 ROBERT, Adrianus, Josephus. *Catalogus patrum ac fratrum ordinis Sancti Joannis de Deo, seu fratrum misericordiae, provinciae Austriaco-Hungaricae*. Prague 1816, s. 14 – 15. Ďalej len: *Catalogus patrum ac fratrum ordinis Sancti Joannis de Deo*.

53 *Catalogus patrum ac fratrum ordinis Sancti Joannis de Deo*, s. 28 – 29.

54 *Catalogus patrum ac fratrum ordinis Sancti Joannis de Deo*, s. 60 – 61.

55 *Catalogus patrum ac fratrum ordinis Sancti Joannis de Deo*, s. 32 – 33.

provincií, dve svetové vojny a tiež aj obdobie komunistickej totalitnej vlády. Napriek tomu si rehoľníci zachovali vernosť povolaniu v duchu svojho zakladateľa sv. Jána z Boha – „Nesmieme prestať konať dobro, pokiaľ máme na to príležitosť.“

*Autor štúdie prof. ThDr. PhDr. Štefan Lenčiš, PhD. je pedagógom na Teologickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Venuje sa prednášaniam a výskumu cirkevnej histórie a zároveň je aj riaditeľom Inštitútu cirkevných dejín so sídlom v Košiciach. Inštitút je združením historikov a odborníkov, ktorí sa venujú štúdiu histórie, predovšetkým štúdiu cirkevných dejín a s nimi súvisiacich vedných disciplín. Získané výsledky vedeckého bádania jeho členovia publikujú najmä v časopise *Notitia historiae ecclesiasticae*, ktorého hlavným redaktorom je autor tejto štúdie.*

Poznámka redakcie: príspevok odznel na odbornej konferencii *História Germánskej provincie Hospitálskej rehole sv. Jána z Boha na území dnešného Slovenska do r. 1780. Konala sa 10. 9. 2016 v Bratislave. Uverejňujeme ho so súhlasom autora.*

Trapista lásky

(Gilbert Keith Chesterton)

Je miesto, kde tón tichne, struna praská,
kde slová zvitkov víchor skmásal všetky,
kde z dosák navždy zmizla každá hláska,
kde vädne vavrín, kvitnú margarétky.

Trapistom lásky stať sa rozhodnutý,
chcem zložiť slub a život s tichom zviazať,
veď bránou lásky ako bránou smrti
sám ide každý, nevracia sa nazad.

No zastanem a najprv pozriem cez prah
a zvolám k bratom, že i keď svet starne,
prorok i skeptik tápu v múdrych vetách.
Ó, svet, to najlepšie je nevy-povedané!
